

РЕЗЮМЕ ДОПОВІДІ

Це був перший візит ЄКПТ до України з початку повномасштабної військової агресії Російської Федерації у лютому 2022 року, і з самого початку Комітет хотів би офіційно відзначити значні зусилля української влади, спрямовані на забезпечення належних умов для осіб, позбавлених волі, у ці надзвичайно складні часи.

Тримання під вартою поліцією

Переважна більшість опитаних осіб, які перебувають або нещодавно перебували під вартою в поліції, зазначили, що поліція поводитися з ними належним чином. Комітет бере до відома цей позитивний висновок, який ілюструє результати зусиль, докладених українською владою в останні роки для поліпшення поводження з особами, затриманими поліцією.

Разом з тим, делегація отримала кілька повідомлень про фізичне неналежне поводження (незабаром після затримання, в поліцейському автомобілі або в приміщенні поліції, перед допитом), надмірне застосування сили при затриманні, а також психологічний тиск і погрози. ЄКПТ повторює свої рекомендації з цього питання, зокрема, щодо необхідності для української влади продовжувати політику "нульової толерантності" до неналежного поводження з боку поліції.

Що стосується основних правових гарантій проти жорстокого поводження (повідомлення про затримання, доступ до адвоката та лікаря), висновки делегації свідчать про те, що ситуація в цілому покращилася порівняно з періодичним візитом 2017 року. Зокрема, позитивним є те, що, як правило, поліція оперативно інформує відповідний Центр з надання безоплатної правничої допомоги (БПД), а особи, які перебувають під вартою в поліції, майже систематично допитуються в присутності (як правило, *за службовим обов'язком*) адвокатів. Основним недоліком, що залишився, було недотримання конфіденційності медичного обстеження, яке проводилося (систематично) в поліклініках перед поміщенням до ізоляторів тимчасового тримання (ІТТ). Крім того, ЄКПТ з інтересом відзначає поточний прогрес у запровадженні загальнонаціональної комплексної електронної системи обліку затриманих осіб (АРМОР), а також розвиток інституту інспекторів з прав людини (які працюють в ІТТ) та Державного бюро розслідувань (на яке покладено, зокрема, проведення кримінальних розслідувань можливих випадків неналежного поводження з боку співробітників правоохоронних органів).

Що стосується матеріально-побутових умов, то вони були визнані загалом задовільними для осіб, затриманих на строк до 72 годин. Водночас, особи, затримані за адміністративні правопорушення, все ще відносно часто утримуються в ІТТ строком до 15 діб; крім того, особи, взяті під варту, також іноді можуть залишатися в ІТТ протягом декількох днів, хоча це трапляється рідше, ніж раніше. У цьому контексті ЄКПТ підкреслює, що умови тримання в ІТТ були далекими від оптимальних для такого перебування, головним чином через обмеженість доступних видів діяльності.

Що стосується осіб, затриманих за вчинення адміністративних правопорушень, Комітет пропонує українській владі серйозно розглянути питання про створення установ, спеціально призначених для цієї категорії осіб, позбавлених волі, особливо для осіб, які перебувають під вартою понад 72 години. ЄКПТ також пропонує українській владі розширити спектр і частоту заходів, доступних для осіб, затриманих за адміністративні правопорушення, до тих пір, поки вони продовжують триматися в ІТТ. Що стосується повернення осіб, взятих під варту, до ІТТ, ЄКПТ повторює свою рекомендацію українській владі вжити заходів, у тому числі на законодавчому рівні, для забезпечення того, щоб повернення осіб, взятих під варту, до місць тримання під вартою у правоохоронних органах запитувалося та санкціонувалося лише у виняткових випадках та за відсутності іншої альтернативи. Таке повернення має бути санкціоноване виключно суддею або прокурором, з конкретних причин і в найкоротші терміни. Крім того, такі повернення ніколи не повинні відбуватися виключно з метою допиту особи, особливо враховуючи той факт, що в усіх пенітенціарних установах є спеціальні кімнати для допитів.

Пенітенціарні установи

ЄКПТ вітає постійні зусилля української влади, які вона докладала протягом останніх 25 років для зменшення кількості засуджених у країні. Однак Комітет відзначає, що під час візиту у 2023 році частка осіб, взятих під варту, залишалася високою, і що багато осіб, взятих під варту, продовжують триматися в переповнених камерах протягом тривалого періоду часу. ЄКПТ рекомендує українській владі продовжувати докладати зусиль для скорочення чисельності засуджених і таким чином боротися з переповненістю пенітенціарних установ, зокрема шляхом забезпечення більш обмежувального підходу до застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою шляхом встановлення суворих обмежень на його використання та заохочення до більш широкого застосування альтернативних заходів, не пов'язаних з позбавленням волі.

Делегація не отримала жодних повідомлень про нещодавнє неналежне поведіння з боку персоналу в жодній з відвіданих пенітенціарних установ. Переважна більшість засуджених, з якими були проведені бесіди, стверджували, що персонал ставився до них коректно. Крім того, фізичне насильство між засудженими не виглядало серйозною проблемою в більшості відвіданих установ.

Однак візит показав, що давнє явище неформальної ієрархії засуджених все ще поширене в українській пенітенціарній системі. У цьому контексті становище осіб, які вважаються "приниженими", тобто тих, хто опинився внизу цієї ієрархії, залишається предметом серйозного занепокоєння ЄКПТ. Ці засуджені продовжують бути відторгнутими основною масою засуджених і відповідно до "кодексу поведінки" ієрархії повинні дотримуватися низки обмежень (наприклад, уникати будь-якого фізичного контакту з іншими засудженими, не користуватися об'єктами спільного користування тощо). Крім того, таких засуджених часто змушували виконувати "брудну" роботу (наприклад, прибирати туалети та збирати сміття), за яку їм не платили.

У деяких відвіданих пенітенціарних установах загальна політика полягає в тому, щоб відокремити цю категорію засуджених від загальної маси засуджених з міркувань захисту, згрупувавши їх разом у спеціально визначених камерах. У деяких інших установах, однак, такої політики не було, в результаті чого засуджені "нижчої касті" часто наражалися на ризик насильства, залякування та експлуатації з боку своїх співкамерників. Зокрема, у Вінницькій установі виконання покарань № 1 делегація отримала кілька повідомлень про побиття (удари кулаками, стусани та удари палицею), а також кілька свідчень про залякування та словесні образи сексуального характеру від засуджених, звинувачених у вчиненні сексуальних кримінальних правопорушень. Деякі з цих засуджених відчували, що вони постійно перебувають під загрозою насильства з боку інших засуджених. ЄКПТ закликає українську владу розробити та впровадити комплексну стратегію боротьби з насильством та залякуванням серед засуджених та подолання явища неформальної ієрархії серед засуджених з усіма його негативними наслідками.

Більшість пенітенціарних установ, які відвідала делегація, розташовані в старих будівлях, які не зазнавали капітального ремонту роками, якщо не десятиліттями. Як наслідок, більшість приміщень для засуджених у цих установах перебували у незадовільному стані (сирі стіни, що обсыпаються, пошкоджена підлога, іржаві санітарні прилади, постільна білизна, що кишить клопами, обмежений доступ до природного освітлення та вентиляції тощо). Особливо небезпечною була ситуація в Одеському СІЗО, де умови тримання під вартою переважної більшості засуджених, на думку ЄКПТ, можна з упевненістю вважати нелюдськими та такими, що принижують гідність. Не маючи майже ніяких бюджетних асигнувань, навіть на незначний ремонт, керівництво відвіданих в'язниць шукало фінансової підтримки з альтернативних джерел - таких як благодійні організації, кошти, отримані від платних камер, або власні ресурси засуджених - для фінансування спорадичних ремонтів.

ЄКПТ підкреслює, що він повністю визнає зростаючі виклики, які постають перед владою у зв'язку з війною, що триває в Україні. Тим не менш, Комітет нагадує, що навіть під час збройних конфліктів повинні бути гарантовані основні права затриманих осіб; це, безумовно, включає право засуджених на тримання в гідних умовах. Тому Комітет закликає українську владу вжити необхідних заходів для поліпшення матеріальних умов тримання під вартою у відвіданих пенітенціарних установах і, зокрема, забезпечити, щоб: рівень наповненості камер зменшився (з тим, щоб на одного ув'язненого в багатомісних камерах припадало щонайменше 4 м² житлової площі); всі приміщення для тримання ув'язнених перебували в належному стані і відповідали санітарним нормам; а камери мали достатній доступ до природного світла і вентиляції.

ЄКПТ також із занепокоєнням відзначає, що ситуація з дозвіллям осіб, взятих під варту, за межами камер не покращилася з часу його попередніх візитів. Як і раніше, за винятком невеликої кількості працюючих засуджених, дорослі особи, взяті під варту, (у тому числі жінки), які перебували у відвіданих пенітенціарних установах, були фактично обмежені у своїх камерах до 23 годин на добу і майже не мали можливості займатися поза камерою, окрім щоденних прогулянок на свіжому повітрі та - у деяких в'язницях - епізодичного доступу до тренажерного залу. Крім того, доступ до прогулянок на свіжому повітрі надавався лише протягом однієї години на день (зазвичай трохи довше для жінок), у невеликих двориках з гнітючим дизайном (високі стіни, з яких відкривається лише вид на небо). Тим більше занепокоєння викликає той факт, що багато засуджених трималися в таких умовах місяцями або навіть роками. Позитивним моментом є те, що керівництво відвіданих установ докладало зусиль для залучення неповнолітніх осіб, взятих під варту, до організованої діяльності за межами камер.

Щодо довічно засуджених, ЄКПТ висловлює занепокоєння з приводу збідненого режиму, який застосовується до них (23-годинне замикання в камері та відсутність можливості спілкуватися із засудженими з інших камер). Українську владу закликають розробити та запровадити режим діяльності за межами камер (включаючи діяльність групових об'єднань) для засуджених до довічного ув'язнення. У більш загальному плані Комітет ще раз підкреслює, що не бачить виправдання систематичній сегрегації засуджених до довічного позбавлення волі.

Що стосується надання медичної допомоги засудженим, то надаються рекомендації, зокрема, щодо збільшення кількості лікарів загальної практики та середнього медичного персоналу у відвіданих установах. Крім того, українську владу закликають вдосконалити існуючі процедури реєстрації тілесних ушкоджень, виявлених у засуджених, та забезпечити повне дотримання лікарської таємниці. ЄКПТ також рекомендує українській владі розробити процедури прийому в усіх пенітенціарних установах, де тримаються жінки, з урахуванням гендерних потреб жінок (наприклад, перевірка на наявність сексуального насильства або інших форм гендерно зумовленого насильства, вчиненого до прибуття до пенітенціарної установи). Крім того, висловлюються зауваження та рекомендації щодо доступу засуджених до психіатричної та психологічної допомоги, а також надання допомоги засудженим, які вживають наркотики.

У доповіді Комітет формулює низку конкретних рекомендацій щодо різних інших питань, пов'язаних з пенітенціарними установами, таких як персонал, контакти засуджених із зовнішнім світом та дисципліна. Зокрема, українську владу закликають значно збільшити кількість персоналу у відвіданих пенітенціарних установах (а також в інших пенітенціарних установах України, де спостерігається такий же низький рівень укомплектованості персоналом) з метою посилення присутності персоналу в місцях тримання під вартою. Владі також рекомендується забезпечити, щоб особи, взяті під варту, мали принципове право на побачення і телефонні дзвінки, а також щоб усі ув'язнені - як засуджені, так і ті, хто перебуває під вартою, - мали право на одне побачення тривалістю не менше однієї години щотижня. Що стосується дисципліни, ЄКПТ рекомендує скасувати дисциплінарне покарання у вигляді одиночного тримання для неповнолітніх відповідно до Європейських пенітенціарних правил.

Установи для тримання військовослужбовців

Делегація відвідала установи для тримання військовослужбовців ("гауптвахти") у Києві, Одесі та Житомирі. Далі делегація відвідала кімнату для тимчасово затриманих військовослужбовців (КТЗ) у Львові, який під час візиту виявився закритим на ремонт.

Слід підкреслити, що делегація не отримала жодних повідомлень про будь-які форми неналежного поводження із затриманими військовослужбовцями з боку персоналу відвіданих "гауптвахт"; крім того, не було виявлено жодних ознак насильства між затриманими.

Матеріально-побутові умови в цілому були прийнятними, проблемними аспектами були занадто висока передбачувана наповнюваність камер (розрахована на основі норми 2,5 м² на одну особу замість 4 м²), обмежений доступ природного світла в деяких камерах на "гауптвахтах" в Одесі та Житомирі, а також той факт, що внутрішньокамерні санітарні вузли були лише частково перегороджені.

Що стосується режиму, то всі затримані військовослужбовці мали доступ до щоденних прогулянок на свіжому повітрі. Крім того, особи, стосовно яких застосований адміністративний арешт, та засуджені військовослужбовці проводили більшу частину дня за межами своїх камер. На противагу цьому, для військовослужбовців, які перебувають під вартою, не було організовано жодних заходів, що викликає особливе занепокоєння з огляду на те, що багато з них перебували в "гауптвахтах" протягом тривалого часу (місяців і навіть років). ЄКПТ рекомендує вжити заходів для забезпечення того, щоб військовослужбовці, які перебувають під вартою, користувалися тими ж можливостями для проведення дозвілля, що й ті, хто відбуває покарання у вигляді позбавлення волі або адміністративного арешту.

Як позитивний момент, делегація відзначила, що затримані військовослужбовці мають належний доступ до медичної допомоги. Однак на "Гауптвахті" у Києві медичний огляд після прибуття не був конфіденційним, оскільки в кімнаті для огляду був присутній персонал, який тримав затриманих під вартою. Комітет рекомендує вжити заходів на "Гауптвахті" у Києві (а також в інших подібних установах по всій Україні, за необхідності) для забезпечення постійного дотримання лікарської таємниці, в тому числі під час первинного медичного огляду.

Можливості військовослужбовців, які тримаються на "гауптвахтах", приймати відвідувачів та здійснювати телефонні дзвінки були недостатніми. ЄКПТ рекомендує суттєво розширити зазначені можливості.